

Haukur Þorgeirsson

Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages – ritdómur

Þegar þessi grein er skrifuð eru komin út tvö bindi af hinnu nýju heildarútgáfu dróttkvæða, *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*. Hér verður aðeins fjallað um sjöunda bindið, *Poetry on Christian Subjects*¹, og einkanlega seinni hluta þess en hann inniheldur kristileg kvæði frá 14. öld.

Uppbygging útgáfunnar

Alls er fyrirhugað að nýja útgáfan verði níu bindi. Fyrstu tvö bindin eru í tveimur bókum hvort og ef þeirri aðferð verður haldið mun safnið að endingu verða átján bækur, hver um það bil 500 blaðsíður. Það verður því mikill munur á henni og fjögur binda heildarútgáfu Finns Jónssonar. Munurinn á efnistökinum er enda talsverður. Útgáfa Finns hefur fyrir hverja vísu: a) stafréttan texta þess handrits sem lagt er til grundvallar, b) lesbrigði sem skipta máli úr öðrum handritum, c) leiðréttan texta með samræmdri stafsetningu, d) samantekt á vísunni ef orðaröðin er torskiljanleg og e) danska þýðingu eða endursögn. Hin nýja útgáfa hefur: a) leiðréttan samræmdan texta, b) lesbrigði úr handritum, c) samantekt á vísunni, d) upptalningu á þeim stöðum í fyrri útgáfum þar sem vísan finnst, e) enska þýðingu og f) textafræðilegar athugasemdir og bókmenntalegar skýringar. Hér hefur sem sagt ýmsu verið bætt við en aðeins einu sleppt – stafréttum texta meginhandritsins. Hann geta lesendur þó sótt í viðaukaefni útgáfunnar á netinu.

Það dylst engum að nýja útgáfan hefur mikið að bjóða umfram eldri útgáfur. Til dæmis mun það eflaust nýtast erlendum fræðimönnum vel að enska þýðingin fer mun nær frumtextanum en hin danska

¹ Clunies-Ross 2007. Hér eftir aðeins vísað til með blaðsíðutali.

þýðing Finns gerði. Svo að dæmi sé tekið af handahófi er kenningin *hlynr Draupnis dögguar* þýdd með orðunum „maple of Draupnir’s <ring> dew [GOLD > MAN]“ (bls. 956) og fær lesandinn þá nokkra innsýn í verkan skáldamálsins. Í þýðingu Finns er kenningin einfaldlega þýdd með orðinu „mand“ (Skj B2:579). Sú hætta er þó vissulega fyrir hendi að lesendur nýju útgáfunnar mikli fyrir sér myndauðgi skáldanna. Hið algenga orð *heljarmenn* er t.d. skrifað með stórum staf og þýtt „[t]he men of Hel <ruler of the underworld> [WICKED MEN]“ (bls. 884) en það er nú e.t.v. ekki víst að Hel Lokadóttir hafi staðið skáldinu svona lifandi fyrir hugskotssjónum.

Það er handhægt að fyrri útgáfna hverrar vísu sé getið en ég velti þó fyrir mér hvort ekki hefði mátt spara pláss með því að hafa þessar upplýsingar í einu lagi fremst við hvert kvæði. Eins þykja mér samantektirnar nokkuð frekar til fjörsins að standa við hverja einustu vísu. Svo að dæmi sé tekið hljóðar 53. vísu Hugsvinnsmála svo (bls. 393): „Þolinmóðr þú skalt vera / við þegna lið; / svá gerir sá, er vill hæverskan sið hafa.“ Samantekt þessarar vísu hljóðar svo: „Þú skalt vera þolinmóðr við þegna lið; svá gerir sá, er vill hafa hæverskan sið.“ Þetta bætir ekki miklu við. Það hefði dugað að prenta samantektir við þær fáu vísur í Hugsvinnsmálum sem hafa torskiljanlega orðaröð en hinar hefði nægt að setja í aukaefnið á vefnum.

Mikill fengur er í hinum bókmenntalegu og textafræðilegu skýringum sem fylgja hverri vísu og það eru fyrst og fremst þær sem valda því að útgáfan spannar svo mörg bindi. Þessi styrkur útgáfunnar er þó einnig að því leyttinu til veikleiki að heildarsafnið verður stórt og geysilega dýrt, raunar varla á færi einstaklinga að eignast.

Stafsetning og frágangur

Það er vandaverk að samræma stafsetningu og oft getur niðurstaðan orkað tvímælis. Mér finnst þess vegna mikill missir að stafréttum texta meginhandritsins og þreytandi að þurfa sífellt að slá honum upp á vefnum. Ég tek hér eitt dæmi. Í 50. vísu *Heilagra meylla drápu* kemur fyrir vísuorðið *signað fljóð, er Skotland tignar*. Útgefendur² gera þarna svohljóðandi athugasemd: „Here the stem vowel of *tignar* ‚praises‘ is

² Tilttekinn fræðimaður er skrifaður fyrir hverju kvæði en í raun koma alltaf margir að hinum endanlega texta; einn les yfir með tilliti til bragfræði, annar athugar samantektirnar og svo framvegis. Ég læt því duga að tala um útgefendur sem eina heild.

short to give *aðalhending* with *sign-*, but in 54/1 the poet accords it its normal long <◊>³. Við skoðum þá vísu 54 og finnum línuna *Tú þúsundir tignar meyja*. Orðið *tignar* tekur þarna ekki þátt í *aðalhendingu* svo að það er ekkert í bragreglunum sem sker úr um stofnsérhljóðið. Lesandinn gerir sér þá ef til vill í hugarlund, miðað við fyrri fullyrðinguna, að handritið sem farið er eftir geri greinarmun á /i/ og /l/ og að hér standi í því tákni fyrir hið síðarnefnda. En sá sem gerir sér leið í vefútgáfunni til að staðfesta þennan skilning kemst að því að hann er rangur – handritið gerir engan slíkan greinarmun.

Í formála sjöunda bindisins segja útgefendur okkur að ætlunin sé að samræmd stafsetning 14. aldar kvæða í útgáfunni sé samkvæmari sjálfri sér og í betra samræmi við mál 14. aldar en raunin var í útgáfu Finns (bls. lxxvii). Þetta er göfugt markmið en því miður hefur það að mestu leyti mistekist. Gamlar myndir er víða að finna innan um ungar og langt því frá að fulls samræmis sé gætt. Skulu hér nokkur dæmi gefin. Í *Gyðingsvísu* koma fyrir orðmyndirnar *Hamðis* og *stökkvir* sem ekki eru í samræmi við mál 14. aldar eða stafsetningarstefnu útgáfunnar. Af öðrum orðmyndum, sem eru í ósamræmi við stafsetningarstefnuna, má nefna *hit* (bls. 648), *fylgðarmenn* (bls. 623), *skelfður* (bls. 961), *sæmd* (bls. 620) en annars alltaf *sæmd* í sama kvæði, *fældi* og *strengt* eru saman í vísu á bls. lv sem er svo á bls. 894 með annarri stafsetningu, *fældi* og *strengt*. Orðið sem nú er ritað *hvorki* kemur þrisvar sinnum fyrir en er aldrei stafað eins heldur ýmist *hvorki* (bls. 586), *hvörki* (bls. 642) eða *hvárki* (bls. 917).

Ýmiss konar sérkennilegt misræmi skýtur upp kollinum. Í Lilju er *þjandi* alltaf skrifað með *a* nema í vísu 23 en þar kemur fyrir vísuorðið *bandi riett ins neztu þjanda* (bls. 589). Ekki veit ég hvers vegna útgefandinn notar *a* einmitt þegar orðið er rímbundið við *and*. Að sama skapi er skrýtið að orðið *drottinn* er alltaf skrifað með *o* nema í vísu 16 þar sem það er rímbundið við *ótt*. En í vísu 75 er það einnig rímbundið við *ótt* en er þó skrifað með *o*. Hefði ekki verið eðlilegra að skrifa *dróttinn* út í gegnum kvæðið þar sem orðið er tvisvar rímbundið með *ó* en aldrei með *o*?

Það er meinlaust, en þó dálítið álappalegt, þegar ekki er sama stafsetning á samantektinni og vísunni sjálfri. Svo að dæmi séu tekin úr Lilju stendur á tveimur stöðum *lyftum* í vísu en *lyptum* í samantekt hennar (vísur 50 og 57). Í einni vísu (60) stendur *að* í vísu en *at* í

³ „Hér er stofnsérhljóðið í *tignar* ‚lofar‘ stutt til að gefa *aðalhendingu* við *sign-*, en í 54/1 gefur skáldið orðinu sitt venjulega langa <◊>“, bls. 922.

samantekt og í annarri (91) stendur *lít* í vísu en *lyt* í samantekt. Hvort tveggja mun reyndar prentvilla fyrir *lít* og reyndar er önnur prentvillan komin nokkuð til ára sinna því að hún er einnig í útgáfu Finns. Einkennilegust er samt samantektin á vísu 50 en þar verður orðið *eilíflega* í vísunni að *æfinlega* í samantektinni.

Prentvillur skjóta þannig upp kollinum í þessari bók eins og öðrum. Það er auðvitað meinlaust og nálega óhjákvæmlilegt að í ensku skýringunum komi fyrir einstaka prentvilla (t.d. *a honourable* bls. 783). Verra er það og getur valdið ruglingi þegar norræn orð eða nöfn eru misrituð eða látin standa í aukaföllum (t.d. *Árnorr Þórðarson* bls. liv; *Ári Þorgilsson* bls. 177; *Gisti*, bls. 294; *Helgi Ólaffson*, *Guðmundr Ólaffson*, *Jón Eiríksson* bls. 295; *Jón Hallson* bls. 557; *Jón Árason* bls. 558; *Páll Hallson* bls. 657; *Magnus Már Lárusson* bls. 908; *Selárdal* bls. 556; *Grenjarðarstað* bls. 557; *þreknennin* (fyrir *þreknenninn*) bls. lix; *visa* bls. xxxiv; *steffamel* bls. xxxiv og 560; *myndin* (fyrir *mundir*) bls. 953). Hið er þó langverst þegar prentvillur eru í sjálfum texta kvæðanna. Þetta er því miður óheppilega algengt í þessari útgáfu. Við skulum líta á tvær vísur úr Lilju. Ég hef fitletrað orðmyndir sem ég ræði fyrir neðan.

- 54 **Höfuðdrottningin**, harmi þrungi,
hneigð og lút, er **skálf** af sútum,
færdiz nær, þá er fell ór sárum
fossu blóðið niðr á krossinn.
Þrutnar brjóst, en hjartað hristiz;
hold er klökt, en andin snöktir;
augun tóku að drukna drjúgum
döpr og móð í tára flóði.
- 55 Rödd eingilsins kvenmann kvaddi;
kvadda af eingli drottinn gladdi;
gladdiz mær, þá er föðurinn fæddi;
fæddann sveininn reifum klæddi.
Klæddan með sier laungum leiddi;
leiddr á **krossin** faðminn breiddi;
breiddr á krossinn gumna græddi;
græddi hann oss, en helstríð mæddi.

Orðið *höfuðdrottningin* er í andstöðu við stafsetningarstefnu útgáfunnar en þar er í flestum tilfellum ekki tvíritað samhljóð á undan öðru samhljóði; til dæmis er réttilega ritað *megindrottningin* í vísu 86. Þar sem

ritað er *færdiz*, *Prutnar*, *fæddann* og *krossin* ætti greinilega að standa *færdiz*, *Prútnar*, *fæddan* (sbr. *Klæddan* í línunni fyrir neðan) og *krossinn* (sbr. línuna fyrir neðan). Mér þykir einnig líklegast að *skálf* í annarri línu eigi að vera *skalf*. Þegar prentvillupúkinn fer af stað er samt erfitt að vera viss um nokkurn hlut – vel má vera að útgefendur telji *skálf* vera rétta mynd á 14. öld. Eins gæti lesanda fyrirgefist að telja – innan um villurnar – að *andín* í línu 6 sé misritun fyrir *andinn* en ef til vill er hér um kvenkynsorð að ræða (tvímynd við *önd*). Aðrar prentvillur sem ég finn í Lilju eru *litillæti* (52), *eingin* (fyrir *einginn*) (59), *giengu* (sem ætti einna helst að vera *giengu* samkvæmt stafsetningarstefnu ritsins) (67), *dauðin* (82), *liet* (fyrir *liett*) og hin kostulega orðmynd *Álmáttigr* (100). Ég hef ekki leitað að prentvillum í öðrum kvæðum en af þeim sem ég hef fundið af tilviljun má nefna *lístarorðum* (bls. 948), *nauðsýn* (bls. 786), *Ókunnmann* (bls. 389) *brúðrinn* (bls. 766), *páskamorginn* (fyrir *páskamorgin*) (bls. 785) og *nott* (bls. 946). Því miður fer ekki hjá því að hringlanda-háttur og ónákvæmni í stafsetningu veiki nokkuð traust lesandans á útgáfunni. Lesandinn hlýtur einnig í enn ríkari mæli að sakna vandadrar stafréttar útgáfu.

Einkennilegasta stafsetningarákvörðunin hlýtur þó að vera að rita *é* sem *ie* og að gera ráð fyrir sama tvíhljóði í orðum sem hefjast á *ge* eða *ke* (bls. lxxvi). Þannig er ritað bæði *liet* fyrir *lét* og *giet* fyrir *get* og á þetta að vera nákvæmari framsetning á máli 14. aldar en áður hefur tíðkast. Þetta er því miður alls ekki rétt og virðist byggjast á einhverjum misskilningi á málfræði Noreens. Atkvæði eins og *lét* voru alla tíð löng en atkvæði eins og *get* voru alla tíð stutt. Þessi orð höfðu ekki sama sérhljóð fyrr en eftir hljóðvalarbreytingu og lesandanum er enginn greiði gerður með því að þau séu stafsett á sama hátt, sérstaklega ekki í útgáfu á kveðskap þar sem lengd atkvæða skiptir miklu máli. Þegar í handritunum stendur *giet* er það merki um framgömun á upphafssamhljóðinu en ekki tvíhljóðun á sérhljóðinu.

Einu orðin sem fá að halda *é* í þessari nýju stafsetningu eru nöfn af erlendum uppruna. Þannig er ritað *Pétur* (t.d. bls. 926) og *Andréas* (t.d. bls. 856) vegna þess að útgefendur telja að í þessum orðum séu engin merki um tvíhljóðun (bls. lxxv). Þetta kemur mér nú spánskt fyrir sjónir. Stafsetning nafna er að vísu iðulega íhaldssöm en við lauslega leit í íslenska fornbréfasafninu⁴ finn ég *andriesson* í bréfi frá 1383 (63.2) og *pietur* í bréfi frá 1441 (281.1). Eflaust eru til eldri dæmi og fyrirfram finnst mér sú kenning ólíkleg að þessi orðflokkur hafi setið hjá þegar

⁴ Stefán Karlsson 1963.

é tvíhljóðaðist alls staðar annars staðar en hafi síðan sjálfur tvíhljóðast einhvern tíma seinna. Þetta þyrfti að minnsta kosti að styðja einhverjum rökum.

Söguleg málfræði

Útgefendur treysta mjög á norræna málfræði Adolfs Noreen sem fyrst kom út 1884. Því miður vantar stundum upp á að seinni tíma rannsóknir í íslenskrri málsögu séu teknar til greina. Ég tek hér þrjú dæmi.

Á fjórtánda öld kemur í íslensku upp sníkjuhljóð í samhljóðaklösunum *sl*, *sn* og *sm*. Þetta sníkjuhljóð hefur áhrif á stuðlasetningu þannig að skáld sem hafa hljóðbreytinguna í máli sínu hika við að stuðla þessa klasa við *s*. Af nafngreindum 14. aldar skáldum má sjá að Þormóður Ólafsson og Arngrímur Brandsson (d. 1361 eða 1362) stuðla óhikað að fornum hætti en Árni Jónsson og Einar Gilsson virðast vera menn nýja tímans. Þetta einkenni í stuðlasetningu getur hjálpað til við að aldursgreina kvæði. Til dæmis má sjá að *s*-stuðlun að fornum hætti er aldrei notuð í *Vitnisvísun*, *Mariúgrát*, *Heilagra meylla drápu* eða *Mariúvísun* I–III. Hins vegar kemur hún tvisvar eða þrisvar fyrir í *Brúðkaupsvísun* (eftir því hvort tiltekin leiðrétting Jóns Helgasonar er samþykkt eða ekki) sem útgefendur eru einmitt í miklum vandræðum með að tímasetja og fræðimenn hafa skipað til bekkjar allt frá 13. öld til seinni hluta 15. aldar (bls. 528). Þarna gefur stuðlasetning kvæðisins vísbendingu um aldur en því miður sýna útgefendur engin merki um að þekkja þau fræði.⁵

Í *Mariúvísun* II kemur fyrir vísuorðið *sonu elr hver kvón* þar sem *sonu* og *kvón* mynda aðalhendingu. Þetta skýra útgefendur þannig að *on* rími við *ón* vegna þess að sérhljóðalengd hafi verið á reiki á tímabilinu þegar kvæðið var ort (bls. 707, 702, lxxv). Þessi skýring getur varla verið rétt. Hreinn Benediktsson (1979) sýndi fram á að orðið *son* rímar reglulega við orð með fornu *vá* og setti fram skýringu á þessu fyrirbæri og hinn málfræðingur þróun *vá*.

Í íslenskrri stafsetningu allt til 17. aldar er gerður greinarmunur á *lld* (sem komið er af eldra *ld*) og *ld* (sem komið er af eldra *lð*) og fram að þeim tíma ríma orð með þessum hljóðum ekki saman í skáldskap.⁶ Þannig rímar *öll* við *köll* og *fföld* við *völd* en fyrri orðin ríma ekki við seinni orðin. Útgefendur ritsins sem hér er rætt um virðast ekki gera

⁵ Sjá Ragnar aðalsteinsson 2005, Þorsteinn G. Indriðason 1990, Maverick 1968.

⁶ Jakob Benediktsson 1960.

sér grein fyrir þessu og í samræmdri stafsetningu þeirra er þessi greinarmunur ekki gerður (og enn hlýtur lesandinn að sakna stafrétta textans). Lítum á eitt dæmi þar sem þetta atriði verður þeim að fótakefli. Í *Heilagra meyja drápu*, sem er undir Liljulagi, kemur fyrir vísuhelm-ingur sem hljóðar svo, samkvæmt texta meginhandrits: *Meina fjöld og þrautir / mærin tók á líkam skæran*. Hér er greinilegt að fyrra vísuorðið er gallað – það er of stutt og það vantar hendingu og stuðul. Útgefendur leiðrétta það svona: *Meina fjöld og þrautir mildust*. Greinilegt er að þessi leiðrétting á bæði að bæta við stuðli og hendingu en raunar gerir hún hvorugt. Bæði er að í Liljulagi verður annar stuðullinn alltaf að vera í þriðja risi og svo hitt að *fjöld* rímar ekki við *mildust*. Þessi leiðrétting er reyndar fengin að láni úr útgáfu Finns en þegar Finnur ekur fram af björgum er engin ástæða til að aka á eftir.

Hvað eru dróttkvæði?

Efnistökunum í dróttkvæðaútgáfu sinni lýsti Finnur Jónsson með orðunum „alle ikke til ‘Sæmundar Edda’ hørende kvad i det gamle nordiske sprog fra den ældste tid til omtrent år 1400“ (Skj A1:v) og vísaði þar til Konráðs Gíslasonar. Afmörkunin í nýju útgáfunni er orðuð næstum nákvæmlega eins.⁷ Í báðum tilfellum er þess látið ógetið að það eru ekki aðeins eddukvæðin sem eru utan við útgáfuna heldur einnig rímurnar, þar með taldar rímur sem vitað er með fullri vissu að voru ortar fyrir 1400.

Það er svo löng hefð fyrir því að skipta norrænum kveðskap í tvennt, eddukvæði og dróttkvæði, að menn gleyma ef til vill hversu tilfallandi og merkingarlítill þessi skipting er. Eddukvæðin eru ef til vill þokkalega heildstæður flokkur en dróttkvæði (d. ‚skjaldedigting‘, e. ‚skaldic poetry‘) í þeim skilningi sem lagt var upp með í útgáfu Finns og hinni nýju útgáfu eru eitthvert hið sundurleitasta safn af kvæðum sem hugsast getur. Þar eru saman lofkvæði um konunga, frásagnarkvæði um sögulega, forsögulega og goðsögulega atburði, nafnaþulur, lausavísur, trúarlegur heiðinn kveðskapur og kristin helgikvæði svo að eitthvað sé nefnt og það á tímabili sem nær yfir a.m.k. fimm aldir.

⁷ „[A] new edition of the known corpus of Norse-Icelandic skaldic poetry, including runic inscriptions in metrical form. In practice this means that we are editing all known poetry from that supposed earliest until c. 1400 and which does not belong to the Codex Regius of the Elder Edda and manuscripts containing related texts, such as AM 748 I 4.“ Sjá „Introduction to the project“ á vefútgáfunni.

Af bragarháttum má nefna dróttkvæðan hátt og afbrigði hans, forn-yrðislag, kviðuhátt, ljóðahátt og runhendu.

Sú ákvörðun var skiljanleg á dögum Finns og Konráðs að halda eddukvæðunum utan við heildarútgáfu norræns kveðskapar. Þau höfðu þá alloft verið gefin út og mikið um þau skrifað en mörg önnur kvæði voru óútgefin eða aðeins til í mjög ófullkomnum útgáfum. En á okkar dögum eiga þessi rök ekki lengur við. Ég hlýt þess vegna að spyrja mig hvort nú hefði ekki verið tækifæri til að losna við þetta merkingarlitla hugtak, „dróttkvæði“, og ráðast í staðinn í heildarútgáfu á öllum norrænum kvæðum að eddukvæðunum meðtöldum. Slík útgáfa hefði varla þurft að vera nema svo sem tveimur bindum stærri en sú sem nú stendur yfir. Annar möguleiki hefði verið að miða útgáfuna við bragarhætti og taka til dæmis aðeins kvæði undir dróttkvæðum hætti og skyldum háttum.

Einnig má velta fyrir sér hvers vegna mörkin séu dregin við árið 1400 frekar en t.d. 1350 eða 1450. Því má svara sem svo að einhvers staðar verði mörkin að liggja og 1400 sé ekki verri markalína en einhver önnur. Þetta er rétt svo langt sem það nær. En ef mörkin eru aðeins tilfallandi og til hentugleika verða menn að gæta þess að gefa þeim ekki meira gildi en þau eiga skilið. Það er ekkert rof í íslenskum kveðskap við árið 1400 enda er kveðskapur 15. aldar mjög líkur kveðskap 14. aldar. Tungumálið sjálf breytist mjög lítið. Skáldin halda áfram að yrkja helgikvæði og rímur í líkum stíl og fyrir. Gamlir bragarhættir eru áfram notaðir þótt nýir bætist einnig í flokkinn. Skáldamálið lifir góðu lífi með fornum heitum og kenningum.

Raunar er iðulega mjög erfitt að tímasetja kvæði frá þessum tíma og í nýju útgáfunni er viðurkennt að sum kvæðin sem tekin eru með geti allt eins verið frá 15. öld. Þannig segir útgáfan okkur að málið á *Máruvísun III* sé í samræmi við að kvæðið sé frá því seint á 14. öld eða snemma á 15. öld og að málið á *Vitnisvísun af Máriu* og *Máruvísun I-II* sé enn unglegra (bls. 718–19).

En hvar sem mörkin eru dregin og hvernig sem kvæði eru valin saman í útgáfu verður alltaf að gera þá kröfu að ekki sé lítið á útgáfuna sem lokað safn kvæða sem aðeins eigi að bera saman við önnur kvæði í safninu. Útgefendur verða að vera reiðubúnir að grípa til samanburðar við önnur kvæði frá svipuðum tíma sem af einhverjum ástæðum hafa ekki verið valin inn í útgáfuna.

Rímur 14. aldar

Hættan við að gefa út kristinn kveðskap 14. aldar sem hluta af heildarútgáfu „dróttkvæða“ er að hann verði í of ríkum mæli settur í samhengi við eldri kvæði en í of litlum mæli við helgikvæði 15. aldar eða rímur frá fjórtánda öld. Hér langar mig að benda á nokkra staði þar sem nota hefði mátt rímur sem samanburðarefni en læt duga að taka dæmi úr þremur kvæðum.

Í *Mariúvísu* I, níundu vísu, er orð sem í handriti er ritað „Glodana“ og það skildi Finnur Jónsson sem Glóða-Ná. Í nýju útgáfunni er þetta ekki tekið gilt, m.a. vegna þess að „það er ekki ljóst hver *Ná* á að vera. Það er engin fletta í *LP* [Lexicon Poeticum], en væntanlega á þetta að vera seintilkomin mynd sem annars kemur hvergi fyrir af gyðjuheitinu *Gná*“ (bls. 685). Það er nú ekki svona dularfullt hver *Ná* er og heldur fjarri sanni að það nafn komi hvergi fyrir. Í *Ordbog til rímur* eru talin á fjórða tug dæma þar sem *Ná* kemur fyrir í kvenkenningum, sum úr rímum sem munu vera eldri en *Mariúvísu* I.

Í 23. vísu sama kvæðis virðist vísað til konu með orðunum „brúðr baugstalls“. Þar sem þetta er ekki eðlileg kvenkenning endurgerði Finnur Jónsson vísuorðið þannig að fyrir komi „brú baugstalls“. Í nýju útgáfunni er þessari kenningu hafnað á þeim forsendum að orðið *brú* komi „aldrei fyrir sem stofnorð í kvenkenningum“. En aftur leiðir *Ordbog til rímur* í ljós að orðið er algengt sem stofnorð í kvenkenningum þegar í elstu rímum.

Í *Drápu af Mariúgrát*, 35. vísu, kemur fyrir vísuorð sem hefur reynst ritskýrendum tormelt og kallað á endurbætur á textanum. Nýja útgáfan fer hér nýja leið og reynir að víkja minna frá handritinu en aðrir hafa gert. Stjörnurnar merkja staði þar sem handritatextinn hefur verið leiðréttur.

Síðan huldi lík í leiði
láða* runna* hilmis sunnu

Samkvæmt handritinu ætti að standa *láðar* og *runnar*. Útgefendur skilja þetta svo að *láð* (lönd) sunnu séu himinninn, *runnar* himinsins séu englar og *hilmir* englanna sé Kristur. Þetta er raunar síst verri túlkun en eldri skýringar. Útgefendur útskýra aðra textaleiðréttinguna með orðunum, „The ms. reading *láðar* is ungrammatical (the

noun *láið* ‚land‘ is n.)⁸ (bls. 783). Hér hefði aftur verið þess virði að fletta upp í *Ordbog til rímur* því að þar kemur í ljós að *láið* er iðulega kvenkyns í fornum rímum og með eignarfallið *láiðar*. Leiðréttingin er því ónauðsynleg.

Þegar kemur að *Katrínardrápu* erum við í áhugaverðri stöðu því að þar vitum við beinlínis að höfundurinn var rímnaskáld. Bæði í *Katrínardrápu* og *Völsungs rímum* nefnir skáldið sig *vitulus vates*. Varla getur verið um öruggari vitnisburð að ræða að bæði þessi verk séu eftir sama höfund en einnig eru talsverð líkindi í stíl kvæðanna. Það er til dæmis greinilegt að *vitulus* þessi hefur verið einhver mesti edduhestur sinnar samtíðar.

Þegar tvö kvæði eru kunn eftir sama höfund hlýtur að vera hægt að ætlast til að skýringar við annað þeirra taki mið af hinu. Sá rit-skýrandi, sem tæki sér fyrir hendur að fjalla um *The Hollow Men* eftir T. S. Eliot en hefði aldrei lesið *The Waste Land* eftir sama höfund, þætti sennilega dálítið sérvitur.

En það er skemmst frá því að segja að í nýju dróttkvæðaútgáfunni er aldrei vísað til *Völsungs rímna*, né nokkurra annarra rímna, í skýringum við *Katrínardrápu*. Oft væri þó mjög eðlilegt að beita slíkum vísunum en ég læt duga að taka dæmi af einni vísu. Í vísu 38 fylgir nýja útgáfan útgáfu Finns með því að leiðrétta textann á tveimur stöðum þannig að til verði mannkeningin *plátu þrýðir* og gullkenningin *Iðja mál*. Þótt útgefendur fylgi hér Finni er greinilegt að þeir hafa efasemdir enda nefna þeir að gullkenningar eins og *Iðja mál* séu fremur sjaldgæfar og að orðið *pláta* komi aldrei fyrir í dróttkvæðum þótt það þekkest í lausamálstextum (bls. 955). Hér hefði lesendum verið akkur í að fram kæmi að gullkenningar af þessum toga eru býsna algengar í rímum og að í *Völsungs rímum* kemur einmitt fyrir *Iðja rödd*. Einnig væri eðlilegt að nefna að orðið *pláta* kemur fyrir í elstu rímum, jafnvel í mannkeningum. Til dæmis er talað um *plátu runn* í *Friðþjófsrímum*.⁹

Sérkennilegustu athugasemdirnar sem útgefendur gera við *Katrínardrápu* eru um orðið *öglir*. Þetta orð hefur tvær merkingar, ‚haukur‘ eða ‚ormur‘ og eru þær álíka algengar í rímum (sjá *Ordbog til rímur*). Í *Katrínardrápu* kemur orðið fjórum sinnum fyrir og greinilegt er að það merkir þar alltaf ‚ormur‘ en útgefendurnir þýða það alltaf rang-

⁸ „Lesháttur handritsins *láiðar* er málfræðilega rangur (nafnorðið *láið* ‚land‘ er hvorugkyns)“, bls. 783.

⁹ Hér er ekki úr vegi að nefna að Finnur Jónsson (1924:52) stakk upp á að *Friðþjófsrímur* væru eftir *vitulus vates*.

lega ‚hawk‘. Þetta er alveg óskiljanlegt því að í ritskýringum sést að þeir átta sig á að orðið merkir hjá skáldinu ‚ormur‘ (bls. 960). Þessa merkingu orðsins virðast útgefendur telja einhvern einkamisskilning þessa eina skálds, kalla þetta „gallaðar kenningar“,¹⁰ „afhjúpandi misskilning á kenningakerfinu“¹¹ og til marks um að „vitneskju á því hvernig á að mynda kenningar ... fór hnignandi“.¹² Nú getur vel verið að það sé eldra að *öglir* merki ‚haukur‘ en ‚ormur‘ en að telja merkningarbreytingu á þessu eina orði til marks um misskilning á sjálfu kenningakerfinu eða hnignunarmerki á skáldskapnum get ég alls ekki fallist á. Þetta virðast einna helst vera leifar af hinum gamalkunna skilningi á íslenskri bókmenntasögu að hið eldra sé alltaf hið betra.

Yngri helgikvæði

Ekki er að efa að mikið má upp úr því hafa að bera helgikvæðin í nýju dróttkvæðaútgáfunni saman við helgikvæðin í útgáfu Jóns Helgasonar á íslenskum miðaldakvæðum. Hér verður látið duga að nefna tvö dæmi.

Í skýringum við *Heilagra meylla drápu* halda útgefendur því fram að samsetta orðið *fræðagjörð* sé *hapax legomenon*, þ.e.a.s. orð sem hvergi annars staðar komi fyrir. Útgefendur eru þó ekki algjörlega af baki dottnir við að skýra orðið og benda til samanburðar á að í vísu, sem á að heita ort af berserki nokkrum á 10. öld, komi fyrir orðasambandið *spillir fræða*. Hér hefði nú verið nærtækara að fara nokkra áratugi fram í tímann en margar aldir aftur í leit að samanburðarefni. Í kvæði sem nefnist *Gimsteinn* kemur þetta meinta *hapax* fyrir í vísuorðinu *fræðagjörð með fögrum orðum*.¹³

Í *Drápu af Mariugrát* er vísuorð sem í útgáfu Finns Jónssonar hljóðar *hafða ek rétt, sem edik krafði*. Í nýju útgáfunni er bent á að tvíkvætt orð með stuttu fyrra atkvæði sé ekki bragfræðilega heimilt á þessum stað og *edik* því leiðrétt í *edikið* (bls. 780). Útgefendur segja að orðið komi annars hvergi fyrir nema í prósa en það er ekki rétt – það er bæði að finna í *Gimsteini* (50.7)¹⁴ og í *Píslarvísium* (26.4). Í báðum

¹⁰ „defective kennings“, bls. 941.

¹¹ „revealing misunderstanding of the kenning system“, bls. 932.

¹² „It is also possible to observe that some poets' knowledge of the conventions of kenning formation (see below) was slipping“, bls. liv.

¹³ Jón Helgason 1936–1938, I.2:305.

¹⁴ Að vísu koma í *Gimsteini* fyrir vísuorð sem brjóta í bága við forna hljóðdvöl en þau eru í miklum minnihluta.

Þessum kvæðum er orðið í stöðu þar sem þess er að vænta að fyrri atkvæði tvíkvæðs orðs sé langt. Þetta bendir til að ekki sé rétt að bæta greini við orðið í Maríugráti. Ef til vill hefur orðið verið borið fram *édik* að fornu en ítarlegri rannsóknir þyrfti áður en nokkuð væri um það fullyrst.

Lokaorð

Hér hefur verið bent á nokkur atriði í nýju dróttkvæðaútgáfunni sem sá sem þetta skrifar hefði heldur kosið að væru öðruvísi. En enginn má skilja þessi skrif svo að í útgáfunni séu tómar ambögur eða að ritstjórum hennar séu sífellt mislagðar hendur. Þvert á móti er hér ærið margt sem fengur er að. Sérstaklega sýna útgefendur natni og elju við að tengja kristinn íslenskan kveðskap við helgirit í lausamáli og samtímabókmenntir í Evrópu. Margt fleira mætti hrósa þeim fyrir þótt hér hafi sjónum verið beint að veikari hliðum verksins. Það er ljóst að þrátt fyrir nokkrar missmíðar mun enginn sem fjallar um fornan kveðskap í framtíðinni geta gengið framhjá *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*.

HEIMILDIR

- Clunies Ross, Margaret. 2007. *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages. Volume VII: Poetry on Christian Subjects*. Turnhout, Brepols.
- Skj = Finnur Jónsson. 1912–1915. *Den norsk-islandske Skjaldedigtning* A I–II, B I–II. København.
- Finnur Jónsson. 1924. *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie* III. København.
- Ordbog til rímur* = Finnur Jónsson. 1926–1928. *Ordbog til de af Samfund til udg. af gml. nord. litteratur udgivne rímur samt til de af Dr. O. Fjiriczek udgivne Bósarímur*. København.
- Finnur Jónsson. 1931. *Lexicon poeticum antiquæ linguae septentrionalis: ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog*. København.
- Hreinn Benediktsson. 1979. Relational Sound Change: ‘vá’ > ‘vo’ in Icelandic. *Linguistics Method. Essays in Honor of Herbert Penzl*. The Hague.
- Jakob Benediktsson. 1960. Um tvenns konar framburð á ld í íslenzku, *Íslenzk tunga* 2:32–50.
- Jón Helgason. 1936–1938. *Íslenzk miðaldakvæði. Íslenske digte fra senmiddelalderen* I.2–II. København.

-
- Maverick, George V. 1968. Alliteration and Consonant Phonology in Icelandic. *Scandinavian Studies* 40:319–325.
- Ragnar Ingi Aðalsteinsson. 2005. Ljóðstafurinn s í íslenskum kveðskap. *Són* 3:59–86.
- Stefán Karlsson. 1963. *Íslandske originaldiplomer indtil 1450*. Editiones Arnamagnæanæ A, 7. København.
- Þorsteinn G. Indriðason. 1990. Að stuðla við sníkjuhljóð. *Mímir* 29:8–20.